

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

1-son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 1 (5) - 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahammadovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafuz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi huzuridagi Sudyalar oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo‘limi psixologik xizmat boshlig‘i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po‘latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo‘tayeov Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O‘zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro‘yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo‘yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Xadjamuratova Matlyuba Xashimovna</i> YOSHLARNI IJTIMOIIY HIMOYA QILISHNING TARIXIY ILDIZLARI	11-15
<i>Abdimo‘minov Oybek Bektemirovich</i> MARKAZIY OSIYODA KO‘PTOMONLAMA MUNOSABATLAR: TARIXIY YONDASHUVLAR, SIYOSIY VA IQTISODIY INTEGRATSIYA	16-22
<i>Шадманов Турдибай Рузубаевич</i> ПРОБЛЕМЫ ПЛАНИРОВАНИЯ ПРИ СТРОИТЕЛЬСТВЕ ЖИЛЬЯ В УЗБЕКИСТАНЕ В ПЕРИОД 1940-1960 ГГ	23-27
<i>Мирзаева Наргиза Беркиновна, Рузиева Мухлиса Баходир кизи</i> ИНВАЛИДНОСТЬ И ЕЕ ИСТОРИЯ. СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА ИНВАЛИДОВ В УЗБЕКИСТАНЕ	28-33
<i>Abdug‘aniyev Bekzod Abduvali o‘gli</i> SUG‘DIYLARDA DIN MASALASI: ZARDUSHTIYLIK VA MAZDAKIYLIK	34-40
<i>Umrzoqov Maqsud Shokirovich</i> V.L.VYATKINNING SAMARQANDNING TARIXIY YODGORLIKLARINI O‘RGANISHGA DOIR ISHLARI	41-46
<i>Ochildiyev Lochinbek</i> QASHQADARYO VOHASI TARIXIY-MADANIY YODGORLIKLARI, ZIYORATGOHLARI ULARNING TARIXIY-ETNOGRAFIK XUSUSIYATLARI	47-56
<i>Mamatqulov Bekzod, Bozorov Alisher</i> O‘ZBEKISTONDA SANOAT TARMOQLARINING RIVOJLANISHIDA JANUBIY VILOYATLARNING O‘RNI (1924-1991-YILLAR)	57-64

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Мамажонов Акрамжон</i> МОЛИЯВИЙ НАТИЖАЛАР (УМУМЛАШГАН ДАРОМАДЛАР) ТЎҒРИСИДАГИ ҲИСОБОТ ВА УНИ ШАКЛЛАНИШИ	65-71
<i>Xolmuratov Xolilla</i> O‘ZBEKISTONDA QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA MANBALARINI RIVOJLANTIRISH VA ENERGO-SAMARADORLIKNI OSHIRISH ISTIQBOLLARI: IQTISODIY VA IJTIMOIIY TAHLIL	72-83
<i>Karimov Khojakbar</i> INNOVATION POTENTIAL AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT IN UZBEKISTAN’S MANUFACTURING SECTOR: ENHANCING EFFICIENCY THROUGH AI-DRIVEN MANAGEMENT OF INNOVATIVE INFRASTRUCTURES	84-90
<i>Тўлаков Улуғбек Тошмаматович</i> СОЛИҚ МАЪМУРИЯТЧИЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВЛАР	91-105

<i>Xolmurotov Fozil</i> RAQOBATBARDOSHLIKNI OSHIRISH VA EKSPORTNI RIVOJLANTIRISH ORQALI MINTAQAVIY IQTISODIY BARQARORLIKNI TA'MINLASH: NAZARIYA VA AMALIY YONDASHUVLAR	106-118
<i>Komilov Bakhtiyorjon</i> OPPORTUNITIES AND CHALLENGES IN E-COMMERCE LOGISTICS IN CENTRAL ASIA	119-129
<i>Abdusattorov Sodiqjon</i> TA'LIM XIZMATLARI BOZORIDA TADBIRKORLIK FAOLIYATI TURLARI	130-134
<i>G'anibayev Ilxomjon</i> AUDITORLIK DALILLARI ISHONCHLILIGINI TA'MINLASHDA INTERVYU USULINING AHAMIYATI	135-145
<i>Akhmedov Khasan</i> ISSUES OF IMPROVING THE SYSTEM OF COMPENSATION PAYMENTS UNDER COMPULSORY CIVIL LIABILITY INSURANCE	146-153
<i>Саттаров Абдусамат Умирқулович</i> МИНТАҚАВИЙ ИҚТИСОДИЁТДА БАҲОЛАШ МЕТОДИКАСИ ВА УНДА ЭКОНОМЕТРИК УСУЛЛАР	154-159
<i>Musamukhamedov Azimjon Jamoliddinovich</i> O'ZBEKISTONDA ISLOMIY MIKROMOLIYA: BARQARORLIK VA FAROVONLIK SARI ADOLATLI YO'L	160-168
09.00.00 – FALSAFA FANLARI	
<i>Xaitov Elmurod Bekmurodovich</i> DUNYO AHOLISINING O'SISH DINAMIKASIGA TA'SIR ETUVCHI IJTIMOYIY KO'RSATKICHLAR VA AHOLI HAYOT SIFATI	169-174
<i>Abdullayeva Xulkar Raxmatullayevna</i> BIOEPISTEMOLOGIYA YOKI EPISTEMOLOGIYADA FANLARARO YONDASHUVLAR	175-179
<i>Sulaymonov Maxmudjon Shuxratbekovich</i> O'ZBEKISTONDA FUQAROLIK POZITSIYASI SHAKLLANISHIGA TA'SIR KO'RSATUVCHI IJTIMOIY OMILLARNING FALSAFIY TAHLILI	180-185
<i>Berdaliyeva Sevara</i> YUSUF XOS HOJIBNING AXLOQIY QARASHLARINI SHAKLLANISHINING TARIXIY-IJTIMOYIY OMILLARI	186-198
<i>Ergashev Urolbek Berkinovich</i> AHMAD TOSHKO'PRIZODA ILMLAR TASNIFINING AHAMIYATI	199-205
<i>Qaxorov Pulotjon Xursanmurodovich</i> INSON GO'ZALLIGI VA UNING AXLOQIY VAHOSI	206-211
<i>Абдуллаходжаев Гайрат</i> ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И ЕЁ ВЛИЯНИЕ НА ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ МОЛОДЕЖИ	212-215
<i>Ro'ziyev Maqsud O'rinovich</i> ABULHASAN BAHMANYOR SHAXSIYATI VA MA'NAVIY MEROSI	216-220

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>O'zbekov Umidjon Narzullo o'g'li, Boboqulova Nilufar Xayrullo qizi</i> BOSHLANG'ICH TA'LIM INGLIZ TILI DARSLARIDA OG'ZAKI NUTQNI SHAKLLANTIRISH	221-225
<i>Kamalova Madina</i> CHINGIZ AYTMATOV ASARLARIDA BOLA RUHIYATI	226-230
<i>Karimov Rivojiddin Gulamjonovich</i> DISCOURSE AND ITS LINGUOCULTURAL INTERPRETATION	231-240
<i>Baxtiyorova Maftuna Baxtiyorovna</i> INGLIZ TILIDA ANTROPONIMIK BIRLIKLARNING LEKSIK-SEMANTIK TAHLILI	241-246
<i>Nurmuxammedov Yusuf Shakarboyevich</i> FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING MA'NO QATLAMLARI, METAFORA VA METONIMIYA KABI LINGVISTIK HODISALAR BILAN ALOQASI	247-251
<i>Xujakulov Ravshan Isroilovich</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA XALQ TABOBATIGA OID LEKSIK BIRLIKLARNING DERIVATSION TADQIQI	252-258
<i>Olimova Khurshida Vaydillayevna</i> PROPER NOUNS IN ENGLISH AND UZBEK: STRUCTURE AND THEIR UNIQUE FEATURES	259-263
<i>Ermatov Ixtiyor, Risqulova Muslima</i> "DEVONU LUG'OTIT TURK" ASARIDA TOPONIMLARNING BERILISHI	264-269
<i>Abduraimova Dinara Bahodir qizi, Abdullayeva Nilufar Ramazonovna</i> INGLIZ TILIDAGI LEKSIK MATERIALLARNI BOYITISHDA ZAMONAVIY TEKNOLOGIYALARNING O'RNI	270-273
<i>Mardonov Maxmud</i> LATIFALARNI TASNIF QILISH MEZONLARI VA TASNIFOTI	274-280
<i>Nazarov Sardor Shamurodovich</i> A COMPARATIVE STUDY OF STRUCTURAL-SEMANTIC CHARACTERISTICS OF ENGLISH AND UZBEK LANGUAGE WORD COMBINATIONS	281-284

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Абдурасулова Кумриниса Раимкуловна, Каракетова Дилноза Юлдашевна</i> КРИМИНОЛОГИЯДА САБАБИЯТ	285-302
<i>Yumatov Bogdan Olegovich</i> APPROACHES TO UNDERSTANDING THE PRINCIPLES OF ANTI-CORRUPTION MONITORING	303-309
<i>Абдурахманова Нодирахон</i> ПРОБЛЕМЫ ИМПЛЕМЕНТАЦИИ СМАРТ-КОНТРАКТОВ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО УЗБЕКИСТАНА	310-317
<i>Бекбутаева Лобар</i> СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА ПРАВ ДЕТЕЙ-СИРОТ И ДЕТЕЙ, ОСТАВШИХСЯ БЕЗ ПОПЕЧЕНИЯ РОДИТЕЛЕЙ: МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ СТАНДАРТЫ И НАЦИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ	318-323

<i>Nishonov Abdulloh Ubaydulloh o'g'li</i> CHIQUINDILARNI TRANSCHEGARAVIY TASHISH VA OLIB O'TISHNING XALQARO HUQUQIY TARTIBI	324-329
<i>Саидов Шохруххон Музаффарович</i> ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИНИНГ ҲУҚУҚ ИЖОДКОРЛИГИ ФАОЛИЯТИДАГИ ИШТИРОКИНИ БАҲОЛАШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ	330-338
<i>Maxmudov Sunnat Azim o'g'li</i> AYBLILIK TO'G'RISIDAGI MASALANI HAL QILMAY TURIB JINOYAT ISHINI TUGATISH TARTIBI: QONUNCHILIKDAGI MUAMMOLAR TAHLILI	339-348
<i>Inomxo'jaeva Sanobar Muxammadixonovna</i> JAMIYATDA HUQUQIY ONGNI RIVOJLANTIRISHDA HUQUQIY TARBIYA USULLARINING AHAMIYATI	349-355
<i>Mirzakarimova Dilafruz Doniyorovna</i> SUN'IY INTELLEKT, ROBOTOTEXNIKA VA HUQUQ: SUN'IY INTELLEKTNING XAVFSIZ KIBERXAVFSIZLIK TIZIMLARIGA TA'SIRI	356-362
<i>Raximjonova Nargizaxon Raximjonovna</i> YAGONA JINOYATNING JINOYAT-HUQUQIY TAVSIFI	363-368
<i>Dehqanov Raxmatilla Mirzaraxmat o'g'li</i> ISTE'MOLCHILAR ISHTIROKIDAGI TRANSCHEGARAVIY MUNOSABATLAR UCHUN QO'LLANADIGAN HUQUQ	369-374
13.00.00 - PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Iminaxunova Iroda Xuseynovna</i> DIAGNOSTIK YONDASHUV ASOSIDA XORIJIY TILNI O'QITISH IMKONIYATLARI	375-379
<i>Xusanova Mohira</i> XORIJIY TILLARNI O'QITISH VA NAZORAT QILISHNING MAZMUNI	380-386
<i>Haqberdiyev Baxtiyor Rustamovich</i> TEXNIK VA SAN'AT FANLARINI INTEGRATIV O'QITISHDA SINERGETIK KOMPETENTLIKNI TAKOMILLASHTIRISH	387-391
<i>Erkulova Feruza Melikuziyevna</i> THE ROLE OF METHODOLOGICAL TRAINING IN ENHANCING PROFESSIONAL COMPETENCE OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS	392-402
<i>Malikova Madina Abduraxmon qizi</i> INGLIZ TILI DARSLARINI O'QITISH JARAYONIDA HAMKORLIK VA KOOPERATIV O'QITISH TEKNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING USTUVOR USULLARI	403-407
<i>Умаров Азиз Авазович</i> РОЛЬ ДИАЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ: МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ	408-412
<i>Рахмонова Шалола Фахриддин кизи</i> ЖАМИЯТ РИВОЖЛАНИШИДА МЕДИА КОМПЕТЕНЦИЯНИНГ ЎРНИ	413-417
<i>Boymirzaeva Raximaxon Xoshimjonovna</i> XALQ TA'LIMI PEDAGOGLARNI MALAKASINI OSHIRISH JARAYONIDA HUQUQIY ONG VA HUQUQIY MADANIYATINI YUKSALTIRISHGA OID XORIJ TAJRIBASI	418-427

<i>Jamolova Mohigul Baxtiyorovna</i> BO'LAJAK CHET TILI FANI O'QITUVCHILARINING TANQIDIY FIKRLASH QOBILİYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY VA METODIK ASOSLARI	428-432
<i>Raxmatov Mirzo Mukimovich</i> BO'LAJAK INFORMATIKA O'QITUVCHILARIGA DASTURLASH TILLARINI O'QITISHNI TAKOMILLASHTIRISHDA SEMIOTIK YONDASHUV	433-438
<i>Umirova Mamlakat Imomovna</i> NUTQIY MADANIYATNI O'STIRISHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI	439-442
<i>Nafasov Arslon Komilovich</i> TARIX FANINI O'QITISH PEDAGOGIK TADQIQOTLAR OBYEKTI SIFATIDA	443-448
<i>Valiyeva Nasiba Xadiytullayevna</i> OLİY TA'LIMDA O'QITISHNI RAQAMLASHTIRISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK METOD VA MODELLAR	449-455
<i>Мухаммадиева Угиллой Холмуродовна</i> ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ И КОМПЕТЕНЦИЙ В ОБЛАСТИ СИНХРОННОГО ПЕРЕВОДА У СТУДЕНТОВ	456-463
<i>Qosimova Ozoda Xudoynazarovna</i> PEDAGOG XOTIN-QIZLARNING IJTIMOY FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOY- PEDAGOGIK TAHLILI	464-472

Received: 20 December 2024

Accepted: 5 January 2025

Published: 15 January 2025

Article / Original Paper

BIOEPISTEMOLOGY OR INTERDISCIPLINARY APPROACHES IN EPISTEMOLOGY

Abdullayeva Hulkar Rakhmatullayevna,

PhD, Associate Professor of the Department of Social and Political Sciences,
University of Renaissance Education

E-mail: Hulkarabdullayeva77@jmail.com

Abstract. The article describes epistemology, its types, scientific views on the evolution of culture and their development. It is investigated that biological evolution has formed the physiological and moral character of man and gave impetus to cultural evolution, which adapted it to life in man, and that this is preserved genetically.

Keywords: evolutionary epistemology, three theories of Popper, struggle for existence, interdisciplinary approach, scientific evolutionary epistemology, information, genetic and cultural epistemology.

BIOEPISTEMOLOGIYA YOKI EPISTEMOLOGIYADA FANLARARO YONDASHUVLAR

Abdullayeva Xulkar Raxmatullayevna

Renessans ta'lim universiteti

Ijtimoiy-siyosiy fanlar kafedrası dotsenti, PhD

Annotatsiya. Maqolada epistemologiya uning turlari, bioepistemologiyaning yangi yo'nalishlari haqidagi ilmiy qarashlar va ularning rivoji bayon etilgan. Biologik va madaniy evolyutsiyaning sintezi, biosemiotika, umwelt atamasi chuqur tahlil etiladi. Bilishning zamonaviy talqinlari ilmiy jihatdan ochib beriladi.

Kalit so'zlar: evolyutsion epistemologiya, yashash uchun kurash, fanlararo yondashuv, ilmiy axborot, genetik va madaniy epistemologiya, Umwelt, biosemiotika, neyroepistemologiya.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5I1Y2025N20>

Kirish va mavzuning dolzarbligi. Inson evolyutsiyasi nafaqat biologik va genetik, balki ijtimoiy-madaniy evolyutsiya hamdir. Inson bilishi ijtimoiy va madaniy, biologik, genetik omillarga ham bog'liq. Biologik evolyutsiya insonning kognitiv qobiliyatlarini biologik jihatlarni tushuntirishi mumkin. Lekin u oddiydan murakkabga qarab ketayotgan bilimni qanday tushuntiradi? Inson miyasi biologik tizim, u g'oyalar, gipotezalar va nazariyalar ishlab chiqaruvchisi hisoblanadi. Ularning yaratilishi va ommalashishi boshqa qonuniyatlar asosida mavjud. Bu rivojlanish prinsipi evolyutsion epistemologiyada genetika va madaniyat bilan bog'liq holda tadqiq etiladi.

Metodlar va o'rganilganlik darajasi. Epistemologiyaning madaniy yo'nalishi K.Popper, I.Lakatos, S.Tulmin, G.Bashlyar, M.Polani kabi olimlarning izlanishlarida batafsil yoritilgan. Ularning fikricha, evolyutsiya nafaqat biologik, balki madaniy evolyutsiya ham hisoblanadi. Masalani biologik jihatlari D.Kempbell, K.Lorens, A.Maturana, F.Varela kabi olimlarning izlanishlarida chuqur tahlil etilgan. O'zbek olimlaridan G.Sultonova

epistemologiyaning konstruktivlik jihatlari tadqiq etgan. Ammo bioepistemologiyaning turli yo'nalishlari mavjud bo'lib, alohida o'rganish va izlanishni talab qiladi.

Muhokama. Biz madaniyat va tabiat dunyosini ikkiga ajratamiz. Bugungi kungacha bu ikki yo'nalish bir-biri bilan uyg'unlashgan emas. Bu to'siqni nazariy axborot yondashuv natijasidagina yengish mumkin. Shu yerda ta'kidlash joizki, axborot tushunchasining o'zini ham ba'zi olimlar biologiya bilan bog'liq ravishda izohlaydi. Kastlarning fikricha, hayotning paydo bo'lishi "axborot vujudga kelishi natijasida ro'y beradi". Ya'ni, axborot nazariyasi organik evolyutsiyaga ham, madaniy evolyutsiyaga ham informatsion rivojlanish sifatida qaraydi. Chunki har qanday tirik sistema axborotni qayta tahlil qiladigan sistema hisoblanadi. Bu har bir organik tabiatga xos. Boshqa tarafdin, san'at, bilim va boshqa axborotlarni o'zida jamlagan ijtimoiy guruhlarni kognitiv va axloqiy xarakterini belgilab beradigan madaniyatni ham, takomillashgan axborot sistemasi sifatida qarash mumkin. Nazariy yondashuvga asosan, organik evolyutsiyaning asosida informatsion o'zgarish yotadi. Ya'ni, alohida organizmning o'zi evolyutsiya qilmaydi, balki uning DNKsidagi genetik axborot o'zgaradi. Bu o'zgarish alohida organizmda yuzaga chiqishi yoki yuzaga chiqmasligi mumkin. Agar genetik axborot nusxasini tashuvchilar soni ko'paysa, biologik evolyutsiya davom etadi, aksincha bo'lsa, bu nusxa yo'qoladi.

Madaniy evolyutsiyada ham shunday jarayon yuz beradi: "...evolyutsion prinsip universal hisoblanadi. U kosmosga ham spiralli tumanliklarga ham, yulduzlarga ham, yerga, o'simliklarga, yuqori qobiliyatlarga ega hayvon va insonlarga ham, shuningdek, u til va insonning tarixiy yashash shakllariga, jamiyat va madaniyatga, din va fanga ham birday qo'llanilishi mumkin"[1]. Farq shundaki, madaniy evolyutsiya genetik tarzda emas, balki o'rganish yoki taqlid qilish asosida ro'y beradi. O'zgarish, saqlanish va yangilanish biologik evolyutsiyaga ham, madaniy evolyutsiyaga ham xos. Faqat insonda bu axborotlar tasodif natijasida emas, balki umr davomida ongsiz ravishda to'planib boradi.

Madaniyat deganda inson qo'li bilan, ongi bilan yaratilgan obyektlar tushuniladi, ular tabiat yaratgan narsalar va jarayonlardan farqli, kiyim-kechak, qurol-aslaha, idish-tovoqlardan tashqari udumlar, til, ilmiy nazariyalar sifatida namoyon bo'ladi. Shu bilan birga yaratish xususiyati azaldan insonga xos xususiyat sifatida talqin etiladi.

Tabiatda hayvonlarning tizim yaratishga qodirligini kuzatish mumkin, masalan, qushlarning in qurishi, qunduzlarning in yasashi, ba'zi qushlarning boshqa qushlardan qo'shiqlar o'rganishi. Bular ham o'ziga xos madaniyat bordek. Ammo inson madaniyati ongli yo'nalgan xatti-harakatlardan iborat bo'lib, nasli mexanizmlar asosiy natijasi hisoblanmaydi.

O'zining faol ta'sir doirasi bilan tabiiy tanlanish madaniy evolyutsiyada xuddi biologik evolyutsiyadagi kabi ta'sirga ega. Agar insonlarda yashash va nasl qoldirish uchun yangi axborot paydo bo'lsa, ular undan foydalanib, yanada ko'proq nasl qoldirishi va ularga o'z bilimni qoldirishi mumkin bo'ladi. Shu sababli aynan tabiiy tanlanish natijasida insoniyat madaniy yutuqlarni qo'lga kiritgan, ya'ni terib- termachilik va ovchilikdan dehqonchilikka o'tgan. Lekin madaniy evolyutsiya davomida axborotning tarqalishi birgina reproduktiv, ko'payish jarayoniga bog'liq emas. Genetik axborotdan farqli ravishda madaniy axborot faqat avlod emas, balki o'qitish va taqlid natijasida egallanishi mumkin. Qadimda ayrim axborotlarga taqiq qo'yilgan bo'lsada, agar u inson faoliyati, uning xavfsizligi, biror bir narsani topishi bilan bog'liq bo'lsa unga ega bo'lish zarurati baribir kuchli bo'lgan.

Shuni aytish kerakki, madaniy evolyutsiya biologik evolyutsiyadan farqli ravishda undan sermahsulroqdir. Biologik evolyutsiyada zararli genetik axborotdan voz kechish natijasida biror bir tur butunlay yo‘q bo‘lishi mumkin. Bundan tashqari yangi seleksiya noyob genetik belgilar, juda foydali bo‘lgan boshqa belgilarning yo‘q bo‘lishiga sabab bo‘lishi ham mumkin. Insonda bu holat boshqacha tarzda yuz beradi. U aqlini ishlatgan holda o‘zini halok bo‘lishdan asrab qolishi mumkin. U ixtiro qiladi va eski g‘oyalar o‘rniga yangi g‘oyalar bilan almashtiradi. Shuning uchun madaniy evolyutsiya tezroq va mahsulliroq tarzda davom etadi.

Mumtoz falsafa va epistemologiya insonning barcha xatti-harakati shuningdek, kognitiv harakatlari ham genetik omillarga emas, balki madaniyatga bog‘liq deb ko‘rsatiladi. Evolyutsion epistemologiyada esa, bu holat biologik evolyutsiya natijasida ro‘y beradi. Insonning fiziologik xatti-harakatli madaniy evolyutsiyaning boshlanishiga turtki bo‘lib, yashashga moslashishini oshirgan. Bunday evolyutsiya keyinchalik genetik biriktirib qo‘yilgan, deya talqin etadi.

Bugungi kunda evolyutsion epistemologiya negizida yana qator fanlararo yo‘nalishlar borki, ularning har birida bilish o‘ziga xos shaklda talqin etiladi. Konstruktivlik, enaktivlik, biosemiotika kabi qator yo‘nalishlar insonning bilish tizimiga alohida jarayon emas, balki uning mavjudligi, tanasi, atrof-muhit bilan aloqadorlikda o‘rganadi.

Shunday yo‘nalishlardan biri konstruktivlik bo‘lib, u yangi yo‘nalish sifatida XIX asr oxiri – XX asr boshlarida shakllandi, o‘tgan asrning 20-30-yillarida asosan arxitektura, san‘at, adabiyot, muhandislik-texnik nazariyasi va amaliyoti kabi turli sohalarda rivojlandi. Unga doir ilk fikrlar Yevklid, I.Kant, Frege, Dingler, J.Piaje kabi olimlar va faylasuflarning asarlarida uchragan.[2] Bir qarashda falsafaga uzoq bo‘lgan bu yo‘nalish postnoklassik falsafada o‘ziga xos yo‘nalishni vujudga keltirdi. Konstruktivlik dunyoga, insonga va bilishga universal yondashuvni taklif qildi. “Konstruktivlik deganda, birinchi navbatda epistemologiya va fan falsafasidagi yo‘nalishni, subyekt tasvirlar, tushunchalar va mulohazalarni hosil qilishda ishlatadigan maxsus reflektiv jarayonlarni tushunish kerak”[3]. Demak, maxsus reflektiv jarayonlar konstruktivlik sanaladi. Ye.Knyazevaning “Enaktivlik: epistemologiyada konstruktivlikning yangi ko‘rinishi sifatida” nomli monografiyasida konstruktivlik haqida quyidagi mulohazani uchratamiz: “Epistemologiyadagi konstruktivlik – bu shunday yondashuvki, uning doirasida inson idrok va fikrlash jarayonlarida atrofdagi dunyoni aks ettirmaydi, balki uni faol ravishda yaratadi, quradi. Ushbu yondashuv genetik epistemologiya yoki bolaning rivojlanish psixologiyasi asosida – Jan Piaje, tizim nazariyasi va kibernetikada – Xaynts fon Fyorster, antropologiyada–Gregori Baytson, idrok psixologiyasida –Ulrik Nayser, psixoterapiyada–Pol Vatslavik, kognitiv psixologiyada–Ernst fon Glazersfeld, neyrobiologiya va kognitiv fanlar doirasida –Umberto Maturana va Fransisko Varela kabi turli xil sohalar doirasida turli mualliflar tomonidan ishlab chiqilgan”[4]. Bu yondashuv bizning mahalliy olimlarimiz tomonidan ham o‘rganiladi. M.Abdullayeva “Konstruktivizmning asosiy g‘oyasi, bizni o‘rab turgan dunyoni tafakkur va idrok etish jarayonlarida aks etishdan ko‘ra, uni konstruksiyalashtirishimizdir” [5] deb hisoblaydi. O‘zbek olimlaridan G.Sultanova konstruktivlik haqida bunday deydi: “...ilmiy tafakkur tarzi kreativ konstruktivligi olamning ilmiy manzarasi, fan paradigmatlari, ilmiy inqilob va fan metodologiyasiga ta’sir qiladigan, yuzaga kelgan kashfiyotlarga metanazariy ma’no va umumlashma beradigan, istiqbolni ko‘rsatadigan yoki aksincha, o‘zi tubdan o‘zgarishi mumkin bo‘lgan kognitiv-intellektual, ma’naviy-ruhiy hosiladir”[6]. G.Sultanova epistemologiyadagi konstruktivlikni chuqur o‘rgangan va kreativlik bilan aloqasini tekshiradi.

Konstruktivlik negizida enaktivlik konsepsiyasi vujudga kelgan. Enaktivlik konstruktivlikning yangicha ko‘rinishi bo‘lib, Y.Knyazevaning aytishicha, kognitiv fan va epistemologiyaning yangi konseptual sohasi, konsepsiyasi sanaladi. Ushbu konsepsiyada katta kognitiv jarayonlar manzarasi hosil bo‘ladi, unda miya inson tanasining qismi sifatida, tana bilish vositasi sifatida, izlanuvchi va biluvchi tana sifatida tekshiriladi. Enaktivlik konsepsiyasi evolyutsion epistemologiyaga, fanlararo yoki transfanlararo sohalarga tayanadi. Enaktivlik evolyutsion epistemologiyaning savollariga javob izlaydi[7]. Bu jihatdan enaktivlik evolyutsion epistemologiyani nazariy jihatdan boyitadi.

Biosemiotika – yangi ikki fan, semiotika va biologiyaning qo‘shilishidan hosil bo‘lgan fanlararo tadqiqot yo‘nalishi bo‘lib, o‘z ichiga biologik va falsafiy fanlarni, shu bilan birga lingvistik fanlarni ham qamrab olgan yondashuvdir. Bu fan barcha tirik mavjudotlardagi belgi va signallarni o‘rganadi va tadqiq etadi. Ushbu yo‘nalishga Y. fon Iskyul asos solgan, u tirik organizmlarning kognitiv va hayot jarayonlarini o‘rganib, undagi o‘ziga xosliklarini atash uchun **“Umwelt”** atamasini kiritadi. Tirik organizmlar insonmi, qushmi, chumolimi, turli dunyolarda yashaydi, har bir tur o‘z tanasi tuzilmasiga javoban o‘zining tirik qolishi uchun kerak bo‘lgan axborotnigina idrok etadi. Birgina inson bilan qush olinsa, ularning har biri dunyoni o‘zicha tushunadi va idrok etishi ham turfa. Bu o‘rinda “Umwelt”ning asosiy jihati bu tirik organizmlarning o‘ziga xosligida va unga zarur bo‘lgan ma‘noni izlab topishida aks etadi. Iskyulning fikricha, “Umwelt” insonlardagi “subyektiv olam”ni va “jonivorning tashqi olami”ni ifodalaydi va tashqi atrof-muhitni organizmlar qanday idrok qilishi va bu idrok ularning xatti-harakatiga qanday ta’sir o‘tkazishini aniqlashga qaratilgan. Ushbu fikrining paydo bo‘lishiga I.Kantning “narsa o‘zida” fikri asosiy sabab qilib ko‘rsatiladi. Unga ko‘ra, inson faqat sezgilar beradigan narsalarning mohiyatini bila oladi. Iskyul ham shu fikrda. U har bir organizm o‘zi uchun kerak bo‘lgan bilimlarni hosil qilib borishini aytadi. Demak, Umwelt bu har qanday biologik tur yoki alohida mavjudot o‘zi uchun quradigan va moslashgan o‘ziga xos atrof-muhit hisoblanadi.

Organizm, bilish mexanizmi, doimo harakat bilan bog‘liq. Enaktivlik bu organizmning dunyodagi harakat jarayoni. F.Varelaning fikricha, “meni o‘rab turgan olam va bu dunyoda men o‘z o‘rnimni topish uchun qilayotgan harakatim bir-biri bilan uzviy bog‘liq. Bilish bu aktiv faollik, tashqi va ichki deb ko‘ringan narsalarning bir-biri bilan aloqadorlikda ekanligidir”[8]. Olam subyektiv ham emas, o‘z-o‘zicha erkin ham emas, balki tananing va psixomotor qobiliyatlarning bilishi orqali aniqlanadi. Enaktivlik tana determinatsiyasidan ajratilmagan. Olam doim biluvchi va uni o‘zlashtiruvchi tirik organizm tomonidan muttasil bunyod bo‘lib, yaratilib boriladi. Har qanday tirik organizm hayotda o‘zining ekologik muhitiga ega, xuddi shuningdek, bilish jarayonida har bir organizm o‘zi tanlagan va moslasha olgan kognitiv muhitini ham yaratadi.

Inson evolyutsion shakllangan, mezokosmik mavjudot bo‘lib u o‘rta fazoviy o‘lchamda, u unga evolyutsion moslashgan. Noklassik epistemologiya subekt va obyekt, inson bilan atrof-muhitni ikkiga ajratmaydi. Bilish jarayoni bu dunyo va insonning raqsidir [9] va bu raqs ularning o‘zaro roziligi asosida, bir-birini to‘ldirib, biri-biri bilan kelishib faoliyat olib borishini anglatadi.

Xulosa qilib aytganda, vujudga kelgan yangi fanlararo yo‘nalishlar epistemologiyani yangi qirralarini ochishga, unga yangi tomonlama qarashga xizmat qiladi. Evolyutsion epistemologiyaga ko‘ra, har bir inson tirik tizim sifatida olamdagi fakt va isbotlarga duch kelish

natijasida atrofda olam haqida bilmoqchi bo'lgan narsalar va bilgan narsalarni bilishi hamda his-tuyg'ular va kechinmalar ostiga quriladi. Inson mavjudligining o'zi kognitiv bilish jarayoni hisoblanadi. Ushbu holat inson qiziquvchanligidan, tadqiq etuvchilik xususiyatiga egaligidan kelib chiqadi.

Har bir yangi yo'nalish bilishni yangi qirralarini ko'rsatadi, bilishga yangicha yondashuvni shakllantiradi. Bu esa falsafa oldiga yangi savollar qo'yib, yangi tadqiqot va izlanishlar uchun yo'l ochadi.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Фоллмер Г. Эволюционная теория познания. М.1998.
2. Ополеп П.В. Энактивизм как эпистемология наук о сложном. Омский научный вестник. 2023.1. с.118-124
3. Ополеп П.В. Энактивизм как эпистемология наук о сложном. Омский научный вестник. 2023.1. с.66.
4. Князева Е. Энактивизм:новая форма констуктивизма в эпистемологии. – Москва.2014. –С. 5
5. Абдуллаева М.Н. Конструктивизм эпистемологияда // Глобаллашув шароитида фалсафа ва миллий ғоянинг долзарб масалалари мавзусидаги VI илмий-назарий семинар материаллари. – Т.: 2017. – Б. 32.
6. Султанова Г.С. Илмий тафаккур тарзида конструктив креативлик. Монография. – Самарқанд: “Самарқанд давлат чет тиллар институти” нашриёти, 2021. Б. 132
7. Энактивизм:новая форма констуктивизма в эпистемологии. –Москва. 2014. – с. 3-4
8. Uexküll J. von. Umwelt und Innenwelt der Tiere. В.: Verlag von Julius, 1909.
9. Bock N. Tanz mit der Welt. Von der Schlange, die sich selber in den Schwanz beißt. Vormerkungen zum Konstruktivismus und Kybernetik // Konstruktivismus und Kognitionswissenschaft. Kulturelle Wurzeln und Ergebnisse / Hrsg. von A. Müller; K.L. Müller. F. Stadler. Wien: Springer, 1997.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 1 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).